

Türkiye'nin Gündemindeki Su Sorunları

Nilgün GÖRER TAMER

Kuraklığa bağlı olarak son birkaç yılda su herkesin sorunu oldu. Özellikle yaz aylarında büyük kentlerde daha derinden hissedilen susuzluğun nedeni çok boyutlu olduğu gibi, çözümü de günü kurtaracak politika ve projeler ile çözülecek kadar basit değildir. Bu yazının temel amacı, Dünya'nın ve Türkiye'nin gündemindeki su sorunlarının çok boyutlu yönünü aktarırken, ülkenin gelişme amaçlarına hizmet eden bir su politikası üzerinde temellenen, uzun dönemli ve kapsamlı bir su planlamasının fiziksel planlamayla bütünleşmesinin gerekliliğini ortaya koymaktır. Bu çerçevede yazı iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Türkiye'nin dünya genelinde su kaynakları açısından durumu değerlendirilerek kamuoyuna yansıyan haberler üzerinden ülke gündemindeki su sorunları aktarılmaktadır. İkinci bölümde 5. Dünya Su Forumu'nun ev sahipliği öncesinde, sektöre ulus ötesi kredi sağlayan kuruluşların güdümünde, ulusal su politikamızı oluşturan yasal, yönetsel ve kurumsal yapının nasıl şekillendiği üzerinde durulmaktadır.

Kıtlık, Kuraklık, Kirlilik ve Kentleşme Baskısından Kamusal Sorumlulukların Devrine Uzanan Su Sorunları

Bugün yaşanan su sorunu, 19. yüzyılın ortalarından bu yana giderek artan bir şekilde varlığını hissettirmektedir. Uzun bir süre su altyapısındaki teknolojik gelişmeler krizi öteleme konusunda başarılı olmuştur. Teknolojik gelişmenin bugün üstesinden gelemediği en önemli sorun, ekonomik

gelişmenin ve artan nüfusun su talebindeki artış hızına paralel olarak yeterli suyun sağlanacağı, kaynağa erişim maliyetidir. Diğer bir sorun ise, hızla kirlenen su kaynaklarının güvenli bir su kullanımına dönüştürülebilmesi için maliyetlerin halen yüksek oluşudur. Bugün yaşanan su sorununa mühendislik açısından baktığımızda, sorunu ve soruna neden olan faktörleri bu şekilde tanımlamakla bir açılım sağlayabiliriz. Oysa bu yaklaşımla sadece buz dağının yüzen kısmını görebiliriz. Temeldeki sorun ekonomik gelişme için, diğer doğal kaynaklar gibi, suyun da bugün dünyada kaynak paylaşımına konu olmasıdır. 1970'lere kadar ortak mallar statüsünde yer alan su, artık dünya piyasasında ekonomik bir mal olarak değerlendirilmektedir. Su da tıpkı diğer madenler ve doğal rezervler gibi var oldukları ülkelerin dünyadaki önemini ve yerini belirlemeye başlamıştır. Bu yaklaşım içerisinde, dünyada ve Türkiye'de yaşanmakta olan su sorununun boyutları ve bundan etkilenen olgular aşağıda özetlenmektedir.

Suyun Önemi Artarken Değişen Anlamı

Son çeyrek yüzyıl içinde yerkürenin en temel yaşamsal destek sistemi olan su stratejik bir kaynak olarak nitelendirilmeye başlandı. Ekonomik kalkınma için birçok sektörün vazgeçilmez girdisi olan su kaynağı petrol ile özdeşleştirildi. Shawn Tully'nin Fortune Dergisindeki makalesinde (2000) "ulusların zenginliğini 20.yüzyılda petrol nasıl belirlemişse 21.yüzyıl içinde su bunu taahhüt edecektir" ifadesiyle karşımıza çıktığı gibi mavi altın siyah altına karşı bu yüzyılın en değerli

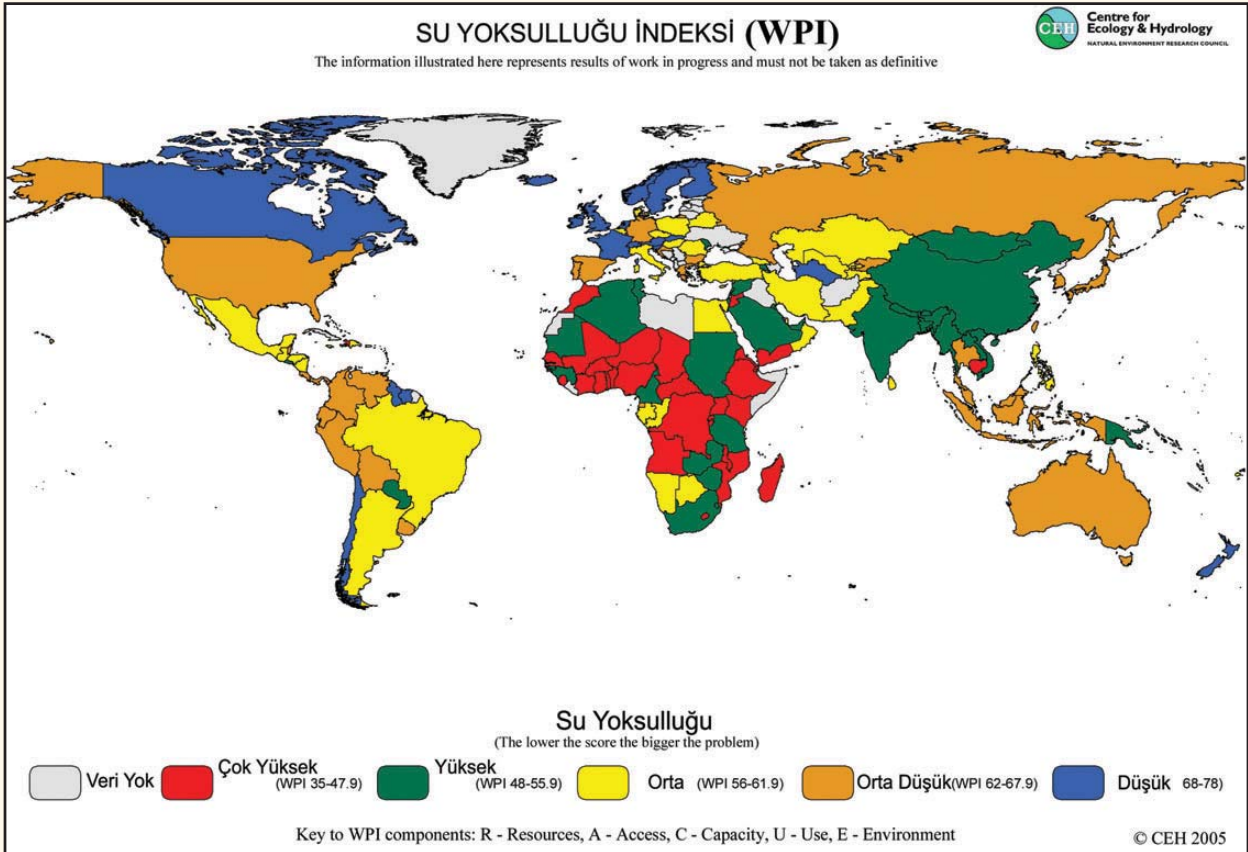
Yrd. Doç. Dr.
Gazi Üniversitesi
Mühendislik Mimarlık
Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama
Bölümü öğretim üyesi,
ŞPO Su Komisyonu üyesi

PLANLAMA
2007/3-4

kaynağı olarak gösterilmektedir. Bu söylem suyun doğal bir kaynak olarak hava gibi ortak kullanılan bir varlık olma özelliğini geri plana atarak, onun ekonomik bir değeri olduğu vurgusunu yapmaktadır. Bu söylemin bir başka kardeşi de “3. Dünya Savaşının su kaynaklarının paylaşımı üzerinden çıkacağı” söylemidir. Su kaynaklarının paylaşımı hem su sorununun en temel kaynağı, hem de çözümünün en önemli anahtarıdır. Bundan dolayı su piyasasının paylaşımı bugün asıl çatışma alanını oluşturmaktadır.

Mavi gezegendeki yaşamın en temel elementi olan H₂O’nun mavi bir altına dönüşmesinin ardından suyun kullanımı ve yönetimi kaçınılmaz olarak küresel bir önem kazanmıştır. Suya ekonomik bir değer atfedilmesi su sorunlarının bir çözümü olarak da gösterilmiştir. Nüfus ve ekonomik gelişme ile oluşan su kaynakları üzerinde artan tüketim baskısının yanı sıra, çevre kirliliğiyle birlikte küresel ısınma faktörünün çarpan etkisiyle azalan su varlığı, onun “kıt bir kaynak” ve “bir meta” olarak değerlendirilmesinin önünü açmıştır.

İnsanın ve doğanın birlikteliğinin sürdürülmesi için vazgeçilmez olan su, yerküre üzerinde eşit bir dağılım göstermemektedir. Bu durumda “su kıtlığı” dünya üzerinde zengin ve yoksul bölgeler olarak var olan ikilemi daha da keskinleştirecektir. Bugün, bir yandan suyun fiziksel olarak sağlanması zorlaşırken, bir yandan da kıt bir kaynak ve “piyasa malı” olarak suyun yönetilmesine ilişkin anlayış, uluslararası arenada bir politika hedefi olarak kök salmıştır. Suyun ortak bir mal ve suya erişimin bir kamu hizmeti olarak sağlanması anlayışı -IMF, Dünya Bankası ve kıta ölçeğindeki bölgesel yatırım bankaları eliyle verilen kredi anlaşmalarının ön koşulu olarak- hızla yerini çokuluslu su şirketlerinin tekeline bırakmaktadır. Diğer taraftan kaynak üzerinde artan tüketim baskısı suya erişimin maliyetini de artırmaktadır. Yoksul ülkelerde çok uluslu su şirketleri tarafından yönetilen su idarelerinin hızla su fiyatlarını artırması sonucunda karşılaşılan “su yoksulluğu/yoksunluğu” sorunu dünya gündeminde yerini almıştır.

Harita 1. Dünya Su Yoksulluğu/Yoksunluğu İndeksi

Artan özelleştirme karşıtı hareket, suyun bir insan hakkı olarak kabul edilmesini savunmaktadır. Herkes için suyun güvenilir ve yeter düzeyde elde edilebilmesi, hem altyapı hizmetine erişmeyi hem de her kesimin ödeyebileceği düzeyde suyun fiyatlandırılmasını garanti etmekle olanaklıdır. Bu ilkeden hareketle “sudan yararlanmanın bir insan hakkı” olduğu görüşü, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 2002 tarihli bildirisinde ekonomik, sosyal ve kültürel haklar arasında benimsenmiştir.

Kalkınmanın Belirleyici Gücü Olarak Sınırdış Ülkeler İle Suyun Paylaşımı

Yukarıda genel hatlarıyla özetlenen dünya su gündemi çerçevesinde Türkiye’nin su sorunlarını değerlendirdiğimizde öncelikli olarak karşımıza su güvenliği sorunu çıkmaktadır. Ulusal su güvenliğimiz bulunduğumuz hidro-politik konum açısından oldukça önemlidir. “Su sorunu artık insani ve sağlık sorununun ötesinde bir güvenlik sorunu haline gelmiştir”. Bu sözlerin sahibi Stockholm Su Enstitüsü Müdürü Anders Berntell’dir. Kuraklıktan dolayı kitlesel göçlerin olabileceği ve ortak su havzalarını kullanan ülkeler arasında su paylaşımının bir çatışma nedeni olacağı konusundaki görüşlerini açıklarken, Berntell önümüzdeki on yılda fiziksel su sorununun en çok yaşanacağı yer olarak MENA Bölgesini¹ işaret etmektedir. Çatışma nedeni olarak işaret edilen su kaynakları Dicle ve Fırat nehirleridir. Bu nehirlerde yukarı-kıydaş (membra) ülke olarak Türkiye’nin sınır-aşan sular konusundaki konumu, ulusal bir su politikamızın olmasını ve merkezi bir su yönetimini zorunlu kılmaktadır.

Türkiye bulunduğu bölge içinde göreceli olarak su kaynakları açısından avantajlı olarak görünse de DSI verilerine göre, yıllık 112 milyar m³ toplam teknik ve ekonomik kullanılabilir su potansiyeline sahiptir². Bu potansiyelin ise yalnızca %35’i kullanılabilmektedir (DPT IX. Kalkınma Raporu Toprak ve Su kaynaklarının Kullanımı ve Yönetimi İhtisas Komisyonu Raporu, 2007). 2007 yılı nüfusu³ temel alındığında, Türkiye’nin kişi başına 1.580 m³/yıl kullanılabilir su potansiyeli bulunmaktadır. Buna göre Türkiye su zengini bir ülke değildir. Kişi başına düşen yıllık kullanılabilir su miktarı 2000 m³’den daha az olan Türkiye su darlığı yaşayan bir ülke konumundadır⁴ (www.dsi.gov.tr). BMKP İnsani Gelişme Raporuna göre (2006), kişi başına 1700 m³ su varlığı bir ülkenin tarım, sanayi, enerji ve çevre için gerekli ihtiyacını karşılayabileceği eşik değer olarak kabul edilmektedir. Aynı raporda, bugün 700 milyon kişinin yaşadığı 43 ülkenin kişi başına 500 m³ kullanılabilir su miktarı ile su kıtlığı eşığının altında olduğu ve ortalama kişi başına 1200 m³ ile Orta Doğu’nun dünyada en çok su stresi altındaki bölge olduğu belirtilmektedir. Raporda ayrıca Türkiye ile Irak, İran ve Lübnan’ın bu bölgede eşığın üzerinde kalan ülkeler oldukları kaydedilmiştir.

Küresel, bölgesel, ulusal ve yerel düzeyde su kaynaklı sorunları irdelemek için geliştirilmiş bir yöntem olan Su Yoksulluk Göstergesi (SYG)⁵ çalışmasına göre, Türkiye inceleme yapılan 147 ülke içinde Su Yoksulluk Göstergesi 56,5 ile 78. sırayı almıştır⁶. Ülkeler bazında SYG en iyi on ülkesi olarak (su yoksulu olmayan ülkeler)

¹ Ortadoğu ve Kuzey Afrika

² Türkiye’de 95 milyar m³ yurtiçi akarsulardan, 3 milyar m³ komşu ülkelere gelen akarsulardan, 14 milyar m³ yer altı su kaynaklarından olmak üzere 112 milyar m³ toplam kullanılabilir su potansiyeli bulunmaktadır (www.dsi.gov.tr). Ancak bu potansiyelin yarısından daha azını kullanabilmekteyiz.

³ TÜİK 31 Aralık 2007 tarihi itibarıyla 70.586.256 kişi.

⁴ Su varlığına göre ülkeler aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır; Su fakiri: yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 1.000 m³’ten daha az Su azlığı-darlığı: yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 2.000 m³’ten daha az, Su zengini: yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 8.000- 10.000 m³’ten daha fazla olandır.

⁵ SYG disiplinler arası bir yaklaşımı içermekte olup, sadece su stresini yani kaynak temelli olarak ortaya koymamakta, aynı zamanda sosyo-ekonomik faktörleri de içine alarak bir değerlendirme yapmaktadır. Projelerin etkilerini izlemeye önemli bir gösterge niteliğinde olan SYG, incelenen alanın veya projenin ihtiyaçlarını öncelik sırasına koyarak belirlemektedir. Su Yoksulluk Göstergesinin ana fikrinde mevcut su kaynakları ve bu kaynağa erişim için alınan tedbirlerle birlikte ele alınan sosyo-ekonomik tedbirlerin birleştirilmesi yatmaktadır. Dolayısıyla su kıtlığı sadece fiziksel faktörlerle belirlenmemektedir. Nüfusun gelir düzeyi, mali kaynaklara erişim kapasitesi ve ödeyebilme gücü ile ilintisi dikkate alınmaktadır. Bu göstergede gelir düzeyi düşük olan kesimler yoksul sınıfı içinde ele alınmakta ve ödeyebilme güçleri bazında suya erişebilme imkanları değerlendirilmektedir. SYG amacı, ülkeler bazında yapılan bir değerlendirme ile sıralama dizisini ortaya koyarak, su kaynaklarına yönelik yönetim ve tedbirlerin seviyesini belirlemeye yardımcı olmak diye açıklanmaktadır. Su Yoksulluk Göstergesinin 5 ana bileşeni bulunmaktadır. Bunlar kaynaklar, erişim, kapasite, su kullanımı ve çevre’dir.

⁶ SYG bileşenlerine göre aldığı değerler, Kaynaklar: 7,8 Erişim: 14,8 Kapasite: 13,1 Su Kullanımı: 10,7 Çevre: 10,1

Finlandiya, Kanada, Görönland, Norveç, Guyana, Avusturya, İrlanda, İsveç, İsviçre ve Birleşik Krallık sıralanmaktadır. Su yoksulu ülkeler içinde en kötü durumda olan on ülke ise sırasıyla Haiti, Nijerya, Etiyopya, Eritre, Malavi, Dijiboti, Çad, Benin, Ruvanda ve Burundi'dir (Peter Lawrence, Jeremy Meigh and Caroline Sullivan The Water Poverty Index: An International Comparison, Keele Economics Research Papers, October 2002).

Kuraklık Gölgesinde Sektörler Arasında Suyun Paylaşım Sorunu

Türkiye'de suyun başlıca kullanım alanlarına göre dağılımı incelendiğinde suyun %74'ü tarımda sulama amaçlı, %15'i yerleşimlerde ve evsel tüketimde ve %11'i de sanayi alanında kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere gıda üretiminde kullanılan su toplam su tüketiminin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Giderek yağışın azalması ve artan buharlaşma sonucunda kaynak olarak kullanılan yüzey suları, yaz aylarında kurumakta, su seviyeleri düşmektedir. Ülkemizde kuraklıktan kaynaklanan ve giderek etkisi artan bir su krizi yaşanmaktadır. Susuzluk, başta tarımsal üretimin düşmesine, hidroelektrik santrallerinin devre dışı kalmasıyla enerji üretiminde darboğaza neden olabilir. Bu durum sanayi üretimini dolaylı olarak etkileyebilir. Dolayısıyla su krizi tarım ve sanayi sektörlerinde önemli kayıplara yol açabilir. Bu nedenle su krizi, tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de "açlık" ile "susuzluk" arasında suyun kullanım alanlarındaki öncelikleri belirleyici olacaktır. Aşağıdaki gazete haberinde karşıma çıktığı gibi:

BATMANDA SU BİTİYOR, TARIM SUYU KULLANILACAK

"Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde etkili olan kuraklık nedeniyle Batman'da içme suyuyla yaşanan sıkıntı arttığı takdirde tarımda kullanılan suyu kullanacağız. Bu nedenle vatandaşlarımızın haftanın belirli günlerinde sulama yapması gerekiyor. Çiftçilerin suyu daha dikkatli kullanmamaları durumunda sulu tarım yapılan alanlardaki ürünler de yanabilir" (NTVMSNBC.com, AA 21 Temmuz 2008 Pazartesi).

Bir başka haberde ise, barajlar üzerinde kuraklığın olumsuz etkileri güncel veriler ile ortaya konulmaktadır. İçme suyu, sulama ve enerji temini için kullanılan barajlarda doluluk oranlarının iki yıldır

yaşanan kuraklık ve buna bağlı olarak yağış rejiminin değişmesiyle olumsuz etilediği veriler ile ortaya konmaktadır. Haberde, "191 sulama barajının doluluk oranının ortalama %25,2 düzeyinde bulunduğu; enerji amaçlı toplam 46 barajlardaki doluluk oranının da ortalama %33,7 seviyesinde olduğu" aktarılmaktadır. Büyük kentlere içme suyu sağlayan barajlar için verilen bilgiler yaz dönemi içinde sorunun artan boyutunu ortaya koymak açısından önemli bir göstergedir. "... Geçen yıl aynı dönemde İstanbul'a içme suyu sağlayan barajlarda doluluk seviyesi ortalama %30,5, Ankara'da %5, İzmir'de %29,8 ve Bursa'da %50,5 seviyelerinde iken, İstanbul'a içme suyu sağlayan barajların doluluk oranı Melen suyu hariç ortalama %28,8, Ankara barajlarındaki doluluk oranı Kızılırmak suyu hariç ortalama %1, İzmir barajlarındaki doluluk oranı ortalama %13,5, Bursa barajlarındaki doluluk oranı da ortalama %49,6 seviyelerine gerilemiştir. Su eksikliğinin en fazla olduğu havzalar Büyük Menderes, Küçük Menderes, Gediz, Akarçay, Burdur Göller ve Konya kapalı havzalarıdır" (www.ntvmsnbc.com NTVMSNBC - 25 Temmuz 2008 Cuma).

Tarım, Sanayi ve Kentsel Su Kullanımları ile Doğa Arasında Kaynak Paylaşım Sorunu

Nüfus artışı, göçler, üretim ve tüketim baskısı, iklim değişikliği ve çevre kirliliği olarak sıralayabileceğimiz etkenler insanın ve doğanın ihtiyaçlarının karşılanmasında su kaynaklarının yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Su kaynaklarının giderek azaldığı bölgelerde, tarım ve sanayi üretiminin kapasitesi kadar kentsel yaşam kalitesi de etkilendiğinden, kullanımlar arasında suyun paylaşımı bir çatışma unsuru olarak gündeme gelmektedir. Bu çatışmada çoğu zaman göz ardı edilen doğanın su ihtiyacıdır. Ekolojik yaşamın ihtiyacı olan su, yine bölge için bir ekonomik değer yaratıyorsa bölge sakinleri tarafından kullanılmaktadır. Bu konuda Trakya Bölgesinde yaşanan su paylaşım sorunları örnek olarak gösterilebilir. "Kırklarelililer Sularını paylaşmak istemiyor" ve "İstanbul'a Su Getirmek için Trakya Gözden mi Çıkarılıyor" şeklindeki başlıklarla basına yansıyan haberlerde İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi tarafından sürdürülen Istranca Dereleri Projesi kapsamında Rezerve ve Bulanık derelerinden tünellerle Terkos Gölü'ne su taşı-

masının bölgenin tarım, ormancılık ve balıkçılığa dayanan ekonomik faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyeceği; bu uygulamanın İğneada Subasar (Longoz) Orman ekosistemini⁷ tehdit edeceği vurgulanmaktadır⁸. Haberlerde ayrıca yeni keşfedilmekte olan Subasar Orman alanının ekoturizm için yöredeki en önemli çekim merkezi olacağı, İstanbul'a su sağlamak için yapılan bu projenin bölge için her sektörde ekonomik bir kayba yol açacağı ifade edilmiştir. Haber satırları içinde bölge halkının en çarpıcı karşı olma nedeni ise "suyu alan suyun çıkacağı alanı da kontrol etmek ister" sözleri ile ortaya konulmaktadır.

"Longoz ormanları ve çevresi suyunun kalitesinin ve miktarının bozulmasını istemeyenlerce İğneadalıların, Demirköylülerin, Sivrililerlerin faydalanmasına kapatılır" (www.igneada.com; erişim tarihi 02.09.2007)

İnsan faaliyetlerinin hassas ekolojik sistemlere zarar vermemesi için tüm kullanımları ve tarafları içine alan bir su planlaması ile birlikte arazi kullanım kararlarının bütünleştirilmesi gerekir. Aksi durumda, bu çatışma daha da derinleşerek güçlü olan tarafın su kaynaklarına el koyması ile sonuçlanabilir.

Yerel Yönetim Politikasının Yumuşak Karnı Olarak Yerel Su Hizmetlerinin Yönetim Sorunları

Yerleşimlerin su yönetiminde yaşanan sorunlar kaynak temini, iletim ve dağıtım altyapısı, şebeke üzerinden çeşmeye erişimi sağlanan suyun kalitesinin düzeyi, arıtma, şebekenin bakım ve onarımı olarak sıralanabilir. Herkesin sağlıklı, sürekli ve ödenebilir düzeyde suya erişimini sağlamakla, yerel düzeyde başlıca görevli idare belediyelerdir. Halkın sağlığı ve refahı açısından önem taşıyan su hizmetleri, kamunun sorumluluğu altındaki en öncelikli görevlerden birisidir. Her ölçekteki yerleşim birimi açısından su yönetiminin en sorunlu kısmının su kaynağına erişim olduğu görülmektedir. Yerleşimlerin nüfusları arttıkça, kaynak üzerindeki talep baskısı kaçınılmaz olarak barajların inşasını gerektirmektedir.

TÜİK verilerine dayanılarak yapılan bir değerlendirmede il düzeyindeki yerleşmelerin içme suyu temininde kullandıkları kaynakların nüfus gruplarına göre türünün değiştiği görülmektedir. Nüfusu 1 milyon ve altındaki yerleşmelerde yüzey suları birincil kaynak durumunda iken ikinci önemli kaynağın kuyular ile yeraltı su kaynaklarından sağlandığı, nüfusu 1 milyonun üzerinde olan yerleşmelerde içme suyu kaynağını ağırlıklı olarak suyun depolandığı baraj ve göletler alırken yüzey suları ve yer altı suları ikincil kaynaklar arasında yer almaktadır (ŞPO 2008 Dünya Su Günü Basın Bildirisi). Burada içme suyu kaynakları açısından önemli bir sorunla karşı karşıya kalılabileceği dile getirilebilir. Sanayi, tarımsal ve evsel atıklar ile kirlenen yüzey sularının giderek içme suyu kaynağı olarak kalitesinin düşmesi sonucunda gelişmiş içme suyu arıtma tesislerine gereksinim artacaktır. Diğer bir sorun ise kıyı yerleşimlerinde aşırı yeraltı suyunun kullanımının tuzlanmaya yol açmasıyla yeraltı sularının, bir süre sonra içme suyu temini amaçlı kullanılamayacak bir kaynak durumuna gelmesi kaçınılmazdır (DPT IX. Kalkınma Raporu Çevre İhtisas Komisyonu Raporu, 2007).

TÜİK çevre istatistiklerine göre, belediyeler tarafından temin edilen (kaynaklardan çekilen su) içme ve kullanma suyu miktarında on yıl içinde %30 artış sağlanmıştır. 1994 yılında kişi başına ortalama temin edilen su miktarı 193 lt/gün iken 2004 yılı için belediye yerleşmelerinde temin edilen su miktarı kişi başına ortalama 251 lt/gün'dür.

Ancak gerçek su tüketimi, dağıtılan su (tüketilen) miktarı açısından ele alınmalıdır. Türkiye geneli için 2000 yılı verilerine göre kişi başına ortalama tüketilen su 90 lt/gün'dür. Bölgeler açısından tüketilen suyun miktarına bakıldığında Marmara ve İç Anadolu Bölgeleri kişi başına 110 lt/gün su tüketimi ile ilk sırada yer almaktadır. Ege ve Akdeniz Bölgelerinde ise kişi başına tüketilen su miktarı 90 lt/gün'dür. Üçüncü sırada 69 lt/gün ile Karadeniz Bölgesi gelmektedir. Kentsel su tüketiminin en düşük olduğu bölgeler ise Doğu Anadolu Bölgesi 63 lt./kişi/gün ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi 58 lt./kişi/gün'dür. Dağıtılan

⁷ Longoz ormanlarında 310 tür böcek, 28 tür balık, 46 tür memeli, 194 tür kuş ve 17 tür sürtingenin yaşam alanının kaybolacağı belirtilmektedir (www.gazeteport.com.tr; erişim tarihi 02.09.2007)

⁸ www.basimbultenim.com; erişim tarihi 23.08.2008

suyun şebeke üzerinde ortalama %50 düzeyinde kaybolması fiziksel olarak suyun kullanım düzeyini de etkilemektedir. Yukarıdaki değerler toplanan su değerleri üzerinden hesaplandığında, kişi başına düşen su miktarı ikiye katlanmaktadır⁹. Bu durumu büyükşehir statüsündeki 16 yerleşmede daha net izleyebiliriz. Büyükşehir statüsündeki kentlerde ortalama su tüketimi 118 lt/kişi/gün'dür. Temin edilen su (toplanan su) miktarı üzerinden ise kişi başına günde 222 litre düştüğü söylenebilir. İkinci değer üzerinden kaynak ve şebeke kapasitesini -arız- değerlendirebiliriz. İlk değer üzerinden de kentsel su tüketimini talep üzerinden değerlendirebiliriz. Aradaki fark, su idaresinin işletme sorunlarını (şebekedeki kayıp kaçak oranları) değerlendirmek üzere bize ipucu verebilir (bkz. Tablo-1). Görüldüğü gibi su şebekesinin yenilenmesi için yapılacak yatırımlar kaynakların tasarrufu için büyük önem taşımaktadır.

Tek tek hane halklarını bireysel su tasarrufuna yönlendiren belediyelerin öncelikle kendi su şebekelerindeki fiziksel su kaçaklarını önlemesi daha mantıklı değil midir? İster istemez akla takılan bu soru, boruların bakım ve onarımı konusuna belediyelerin öncelik vermediği, bir başka su sorunuyla ilişkilendirildiğinde ortaya çıkmaktadır. Çeşmeden akan suyun kalitesi kötüleşmektedir¹⁰. Bunun en önemli nedeni son dönemlerde su şebekelerindeki eskimeye ve suyun arıtılmasında yaşanan işletme sorunlarına bağlı olarak su kalitesinin bozulmasıdır. Bu bozulma sonuçta binlerce kişinin ishal ve kusma şikayetleri ile sağlık kuruluşlarına başvurmaya neden olan bir halk sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. 2006 yılında Malatya ile başlayan ve kamuoyunun dikkatini kısa bir süre çeken sudan kaynaklı salgın hastalıklar Aksaray¹¹, Rize ve Manisa yerleşmelerinde kısa süre önce yinelen-

Tablo 1. 2000 Yılı Verilerine Göre Büyükşehir Belediyelerinde Temin Edilen ve Tüketilen Su Miktarı

Büyükşehir	Nüfus (2000 yılı)	Tüketilen su m ³ (2000 yılı)	Tüketilen su lt/kişi/gün	Temin edilen su m ³ (2000 yılı)	Temin edilen su lt/kişi/gün	Kayıp su ¹² oranı %
Adana	1 130 710	43 276 187	104	104 882 697	255	58,74
Adapazarı	303 989	3 323 622	30	39 600 000	356	91,61 ¹³
Ankara	3 540 000	202 833 027	156	281 641 856	219	27,98
Antalya	700 027	26 733 758	104	77 305 320	301	65,42
Bursa	1 194 687	55 172 060	126	103 324 000	236	46,60
Diyarbakır	545 983	14 629 099	74	43 201 008	216	66,14
Erzurum	361 235	18 948 471	142	31 477 248	238	39,80
Eskişehir	482 793	17 340 426	99	30 897 655	175	43,88
Gaziantep	853 513	35 257 129	112	92 587 120	296	61,92
İçel	714 784	22 061 565	85	86 400 000	332	74,47
İstanbul	10 072 447	436 294 094	118	616 732 036	167	29,26
İzmir	2 273 388	96 748 793	118	237 313 867	285	59,23
Kayseri	536 392	22 419 883	115	39 903 172	203	43,81
Kocaeli	1 206 085	34 532 036	79	97 230 312	222	64,48
Konya	650 000	31 335 212	132	90 988 875	384	65,56
Samsun	363 180	19 868 006	151	4 655 3000	351	57,32

Kaynak: DİE Elektrik, Gaz ve Su İstatistikleri 2000 Yılı Coğrafi bölge ve büyükşehir belediyelerine göre toplanan ve dağıtılan su miktarı verilerinden düzenlenmiştir.

⁹ DİE Elektrik, Gaz ve Su İstatistikleri 2000 Yılı Coğrafi bölge ve büyükşehir belediyelerine göre toplanan ve dağıtılan su miktarı, şebeke kaybı ve kayıp oranı tablosundan 2000 yılı nüfusu kullanılarak kişi başına su tüketim değerleri bulunmuştur.

¹⁰ Sağlıksız ve güvenli olmayan şebeke suları halkı şişelenmiş su tüketmeye yönlendirmektedir. Sektör her yıl yüzde 10 büyümekte ve şişelenmiş su pazarı 1,2 milyar dolarlık büyüklüğe ulaşmıştır (Fortune Türkiye, Eylül 2008).

¹¹ Aksaray'daki ishal salgınında 20 binin üstünde kişi etkilendi. Etkenin nörovirüs olduğu belirlendi. Bu virüs suda, yiyeceklerde ve vücut dışında 2-3 saat aktif kalabiliyor. Bu virüsü taşıyan herhangi biri ile temas hastalığın hızla yayılmasına neden oluyor.

¹² TÜİK verileri 2000 yılındaki durumu bize aktarmakla birlikte yakın tarihli iki raporda aktarılanlar göz önüne alındığında sorunun bugün de sürmekte olduğu görülmektedir. DPT IX. Kalkınma Raporu Çevre İhtisas Komisyonu Raporu'na göre (2007), "kaçak/kayıp su" en önemli sorunlardan birini oluşturmakta, tesislerin eskiliği ve yetersizliğinden ya da yasa dışı yararlanmadan kaynaklanan kaçak su kullanım oranının %30-40 dolaylarında olduğunun tahmin edildiği bilgisi verilmektedir. Aynı sorunun dile getirildiği DSI'nin 2007 Yılı Faaliyet Raporu'nda, bazı yerleşmelerde kayıp/kaçak su oranının %50'lere vardığı belirtilmektedir.

¹³ Bu oranda kaçak su 1999'da yaşanan deprem sonrasında kentin su şebekesinin hasar görmesinden kaynaklanmaktadır.

miştir. Ardından İzmir ve Ankara kentlerindeki su kalitesi tartışılmaya başlanınca, 24 Temmuz 2008 tarihinde üç bakan -İçişleri, Sağlık, Çevre ve Orman Bakanları- “şehir şebeke suları” konulu bir basın açıklaması yapmak zorunda kalmışlardır. Bakanlar açıklamalarında “şehir şebekelerinde sorunların bulunduğunu bu nedenle bundan sonra suyun getirilmesi, vatandaşa sağlıklı, kaliteli ve kesintisiz su hizmetinin yerel yönetimlerin sorumluluğunda sağlanması sürecinin denetlenmesi işini ve bu konudaki yaptırımlarını arttıracaklarını” vurguladılar. İçişleri Bakanı, belediye gelirlerinin %44 oranında arttırılmış olduğunu ifade ederek “4 ay belediyelerden kesinti yapılmayacağı, belediyelerin bu gelir artışlarını vatandaşa öncelikle sağlıklı su getirilmesini sağlayacak yatırımlara aktarmalarını, ayrıca, belediyelerin sık sık içme sularının tahlillerini yaptırması, klorlama ve su deposu temizliğine de önem vermeleri istendi¹⁴ (http://www.haber3.com/news_detail.php?id=394645). Bu açıklamanın ardından İçişleri Bakanlığı valiliklere içme suyu genelgesi yolladı. Genelgede, içme sularının DSİ tarafından belirlenen standartlara uygun olarak sağlanması ve halkın endişe etmeden kullanması için gerekli önlemleri almaları istendi. Ayrıca Genelge’de “şebekeden akan içme suyunun halk tarafından endişe duyulmadan kullanılmasının temininin kamu yönetiminin asli görevleri arasında olduğuna” işaret edildi. Genelge’de yerel yönetimlerin alması gereken bir dizi önlemin yanı sıra, gerekli teknik personel kadrosunun takviye edileceği, artıma tesislerinde çalışan personelin eğitileceği ve genelge ile öngörülen tedbirlerin yerine getirilip getirilmediği konusunun izleneceği belirtilmektedir.

Ayrıca su hizmetinden sorumlu idarelerinin gelirlerinin bir kısmını görev alanları dışında kullanarak su hizmetine harcamadığı, bu nedenle hizmetlerde aksaklıklar olduğu konusu da gündeme gelmiştir. Sayıştay’ın denetleme raporunda açıkça Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin ASKİ’nin olanaklarını ve bütçesini su hizmetleri dışında kullandığı belirlenmiştir. Raporda “...birden fazla kurum hattının deplasesini gerektiren işler, su ve kanalizasyon idaresi ASKİ tarafından yapılmaktadır. 13.08.2004 tarihli ve 563 sayılı Belediye Meclisi Kararında, 5216 sayılı BŞB Kanununun 27’nci maddesindeki, “yapılacak herhangi bir yatırımın Büyükşehir Belediyesi ile bağlı kuruluşlarından bir veya birkaçını aynı anda ilgilendirdiği ve tek elden yapılmasının maliyetleri düşüreceğinin anlaşıldığı durumlarda BŞB Meclisi, yatırımı kuruluşlardan birinin yapmasına karar verebilir.” hükmü dayanak gösterilerek, alt-yapı kurumlarından malzeme temini veya bedelinin tahsili suretiyle, ASKİ tarafından yaptırılması kabul edilmiştir. Üstelik, yapımı 1999- 2004 yıllarında kararlaştırılmış birçok iş, ilgili olduğu yıl itibarıyla yasal dayanağı olmamasına rağmen, söz konusu kararla bu kapsamda değerlendirilmiştir. Karşılaştırmalı herhangi bir maliyet analizi yapılmaksızın, birden fazla kurumu ilgilendiren işler, ASKİ’ye yaptırılmıştır” (T.C.Sayıştay Başkanlığı Performans Denetimi Raporu Büyükşehir Belediyelerinde Altyapı Faaliyetlerinin Koordinasyonu, Mayıs, 2008).

5216 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Yasası ile hizmet alanı genişleyen belediyelerin, özellikle su hizmetinin yönetimi ve işletilmesinin yeniden yapılandırılmasında sorunlar yaşadığı görülmektedir. Bu sorunların başında kırsal alanlara veri-

¹⁴ Üç bakanın açıklamasından kısa bir önce Başbakan Yardımcısı ve Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek, yaptığı açıklamada bazı illerde, yakın bir gelecekte içme suyu ihtiyacı bulunduğunu, bu nedenle 2008-2012 yıllarını kapsayan 5 yıllık bir eylem planı hazırlandığını belirtti. Türkiye’de 7 il merkezinde (Şırnak, Sinop, Nevşehir, Erzurum, Çorum, Aydın ve Ankara) acil su teminine ihtiyaç duyulduğunu, 34 il merkezinde 2010 yılından itibaren su açığının ortaya çıkabileceğini, 40 il merkezinin ise temin edilen su miktarının asgari 2023 yılına kadar yeterli olabileceğinin ortaya çıktığına dikkat çeken Çiçek; bu ihtiyaçlar doğrultusunda yerel yönetimler yanında Devlet Su İşleri’nin de devreye girdiğini, söz konusu eylem planının devreye konulmasının gerekli olduğunu vurguladı. Çiçek, “2008’de ihtiyaç vardır anlamında söylemiyoruz ama kısa vadede tedbirlerin alınması gereklidir” dedi. Hazırlanan planla, belediyelerin ve İller Bankası’nın yanı sıra DSİ’nin de devreye gireceğini yineleyen Çiçek, 5 yıllık eylem planının kısa, orta ve uzun vadeli çalışmaların 3’ünü birden değerlendirme konusu yaptığını söyledi. Çiçek, “Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek, Kızılırmak’tan getirilen su ile 20 yılına sorun giderildiğini söylemişti. Bu suyun kullanımı ile ilgili çok eleştiri var. Ankara’nın durumu gündeme geldi mi?” şeklindeki soruya karşılık; “Kesikköprü’den getirilen su, Ankara’nın kısa vadede ihtiyacını karşılıyor. Ancak bu demek değil ki, Ankara’nın tümüyle su ihtiyacı giderilmiştir. Nitekim onunla ilgili de Sayın Başkan açıklamalarda bulundu. Önümüzdeki bir iki gün içinde Sağlık Bakanı ve Çevre Orman Bakanı, tereddüt varsa, bu konuyla ilgili açıklama yapacaktır. Ankara için şu an endişe edecek bir durum yok. Sağlık Bakanlığı ve Çevre ve Orman Bakanlığı bu işi takip ediyor. Kısa vadede Ankara’nın su ihtiyacı belli oranda ortadan kalktı. Bu türlü yatırımları devamlı yapmak, sürdürmek lazım. O yüzden biz bu planlamayı tüm Türkiye’deki iller bakımından 5 yıllığına yapmış olacağız” yanıtını verdi.

len su hizmetlerinin düzenlenmesi gelmektedir. Bu konuda Adapazarı Su ve Kanal İdaresi'nin (ADASU) uygulaması çarpıcı bir örnek olarak değerlendirilebilir. Sakarya'nın Karapürçek İlçesine bağlı Teketaban Köyü'ndeki çeşmelere sayaç takılması için gelen ekipler halkın tepkisi ile karşılaştı. Halk tepkisinin nedenini "...biz bu şebekeyi imece usulü ile yıllar önce yaptık. Şebeke bizim ADASU'nun değil. Bu su bizim. Önce hizmet versinler sonra gelsinler saat taksınlar" şeklinde dile getirmiştir (www.mynet.com; erişim tarihi: 22.08.2008). Her bir su kullanıcıyı (aboneyi) sayaç ile şebekeye bağlamak şebekenin yaygınlaştırılması anlamına gelmediği gibi, su hizmetinin herkes tarafından güvenli olarak erişilebilir olmasını da garanti etmez. Su sayaçlarının çift taraflı bir işlevinin olduğunu da görmek gerekir. Özellikle ön ödemeli sayaçlar, hizmetin bedelinin peşin olarak işletmeye verilmesini gerekli kıldığından "paran kadar kullan" anlayışına vatandaş teslim edilmektedir. Bu uygulamanın suya erişimin bir insan hakkı olduğu, anlayışı ile bağdaşmadığı ortadadır. Temelde halk sağlığının korunması ve kentsel yaşam kalitesinin sağlanması için kullanıcıların sürekli ve içilebilir nitelikte suya erişimleri güvence altına alınmalıdır. Bu noktada ticarileşen ve özelleştirilen su hizmetinin fiyatlandırılması önemli bir sosyal politika alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal bir politika anlayışı çerçevesinde su hizmetini fiyatlandırmakta olan belediyelerimiz vardır. Ancak genel eğilim su hizmetinden kar elde etmek olduğundan Dikili örneğinde olduğu gibi, Belediyenin su hizmetleri karşılığında uyguladığı fiyatlandırma politikasını Sayıştay Denetçisi görevi kötüye kullanma olarak değerlendirmiş ve Belediye başkanı ve bazı belediye personelinin bu nedenle yargılanmasına başlanılmıştır. Belediyelerin ticari bir kurum olmadığını vurgulayan Belediye Başkanı Osman Özgüven su konusundaki uygulamasını bir röportajda şöyle anlatmıştır: "... su ihtiyaçtan öte bir 'hak'tır. Pompalardan geçerken bize yüklediği elektrik maliyeti olmasa sudan asla para almam. ...Dikili'de okullardan su ücreti almıyoruz. Yerel yönetim olarak eğitim ve sağlığa çok önem veriyoruz. Para alamadığımız için okulun suyunu kesersek ve çocuklar hastalanırsa sorumlusu biz oluruz. İbadethanelerden su parası alınmıyor, okullardan da suyun bedelinin alınmaması gerektiğine inanıyorum. Sosyal bele-

diyecilik anlayışı içinde 10 tona kadar kullanılan sudan para almıyoruz. Bu miktar su yalnız yaşayan bir insanın, ya da yaşlı bir çiftin tüketeceği su miktarıdır"(www.gazeteport.com.tr; erişim tarihi 21.05.2008).

Belediyelerin su hizmetini kamu hizmeti anlayışı çerçevesinde yerine getirmeleri ve sosyal bir politika anlayışı içinde hizmetin fiyatlandırılması Dikili özelinde olduğu kadar tüm belediyeler tarafından su tasarrufunun da bir aracı olarak kullanılabilir bir model olarak benimsenmelidir.

Basın tarafından kamuoyuna aktarılan haberler çerçevesinde, belediyelerin su hizmetini temin etme yöntemlerine baktığımızda, kaynaktan çeşmeye suyun güvenli ve içilebilir nitelikte sağlanmasının birincil amaç olduğu görülmektedir. Ancak bu hizmetin sağlanmasının önündeki en önemli sorun gerekli altyapı yatırımlarının yapılması için finansmanın sağlanması olarak karşımıza çıkmaktadır. Belediyeler bu sorunu aşmak üzere farklı finansman yöntemlerine başvurmaktadır. Bu anlamda Çorlu Belediyesi'nin içme suyu ihalesi konusunda basına yansıyan haber, yazının daha sonraki bölümünde yapılan tartışmalara da giriş oluşturmak üzere aşağıda aktarılmaktadır.

Çorlu Belediye Başkanı Altan Ersin; "Proje Sonunda, Çorlu Memba Suyu İçecek"

Kamuoyunda su ihalesi olarak bilinen Su Getirme ve Altyapı İmtiyaz İhalesi ile ilgili açıklamalarda bulunan Çorlu Belediye Başkanı Altan Ersin, suyun satılmadığını su satılma vaaadinin satıldığını söyledi. Başkan Ersin; "Firma içilebilir suyu getirecek, getireceği suyu satacak. Bu satışlardan da Çorlu Belediyesine ortalama %29 oranında pay aktaracak" dedi.

Çorlu'nun yeraltı sularına ilişkin bilgiler de veren Başkan Ersin; "Bugün her kazdığımız kuyu 400 metrelere ulaşıyor. Şehirde birkaç tane bölgede yerin altından kaynaklanan lağım kokusunu andıran kirlilik söz konusu. Bir kısım sularımızda gaz çıkıyor. İnsanlar bununla ilgili farklı bir hizmetin alınmasının özlemini çekiyor. Musluğu açtığımızda bardağı dayayıp içebileceğimiz suyumuz olsun diyorlar. Sularımız kokmasın, bizleri endişelendirmesin diyorlar. Acaba Aksaray

da ki olay bizim başımıza gelir mi endişesi taşıyorlar. O olayın benzeri bizim de başımıza gelir. Çünkü yerin altındaki bütün borularımız hem asbestli hem de kevgir gibi yorgun. Bunların hepsinin iki yıl içerisinde yapılabilceği bir alternatif var önümüzde ihalesi yapıldı ve Türkiye’de tek gösteriliyor” ...; “78 kilometre uzaklıktan su buraya gelecek, şehrin girişinde damıtması yapılacak bu damıtmanın ardından herkesin içebileceği gibi hal aldıktan sonra yenilenmiş ve kanser etmeyen borulardan bütün şebekeye dağılacak ve insanlar bunda sonra damacana su almaktan kurtulacak. Bu projemizde şehrin tüm noktalarında içme ve kullanma suları içilebilir olacak, dağıdaki memba suyu gelecek. ‘Çorlu Belediyesi’nde para var mı’ (yok) ‘Çorlu Belediyesi’nden para çıkıyor mu’ (çıkıyor) ‘Çorlu Belediyesi su fiyatını arttırıyor mu’ (arttırıyor) ... bugün Çorlu Belediyesi bunu başarınca ‘bu rantabl bir proje değildir’ diyor. Nedir senin projen diye sorunca ‘yok’ diyor. ‘Su nimettir satılmaz’ diyor. Su satılmadı, getirilme vaadi satıldı. İçilebilir suyu getirecek, getireceği suyu satacak. Pazartesi, 02 Haziran 2008 (www.avrupayakasi-gazetesi.com)

Son yıllarda Çorlu belediyesi gibi birçok belediye, içme suyu başta olmak üzere altyapı alanında karşılaştıkları finansman sorununu çözmek için imtiyaz sözleşmeleri ile hizmetin tamamını özel sektöre bırakma eğilimi içine girmişlerdir. Çorlu Belediyesi’ni öne çıkaran ise haberde geçen “suyun satılma vaaadinin satılması” ifadesidir. Belediye suyun kaynaktan kente getirilmesi ve abonelere suyun iletilmesi işi karşılığında, su abonelerinden elde edilen gelirin %29’u oranında kar bölüşümü ile su hizmetini özel sektöre 35 yılına¹⁵ devretmektedir. Temelde içmesuyu kalitesinin arttırılmasını bir hizmet olarak gören belediye diğer taraftan su hizmetini bir bütün olarak ve her aşamasında kamunun görev, yetki ve sorumluluğunda olduğunu yadsımakta ve uzun dönemde başta belediyenin su gelirleri olmak üzere, kentin su yönetimindeki kamu varlığını tasfiye etmektedir.

II. Beşinci Dünya Su Forumu Ev Sahipliğine Hazırlanırken Türkiye’nin Su Politikasını Belirleyen Yasal Yönetmelik ve Kurumsal Düzenlemeler

2000 yılı sonrasında ulusal ve yerel su yönetiminin yeniden düzenlenmesi konusunda yapılan çalışmaları iki ana grup altında değerlendirebiliriz. Birinci grubu kentsel su ve kanalizasyon hizmetlerinin belediyeler eliyle özel sektöre devrini içeren düzenlemeler, ikinci grubu ise yüzey ve yer altı suları olmak üzere su kaynaklarının kontrolünün ve kullanımının enerji ve sulama barajları aracılığıyla özel sektöre devredilmesini sağlayan yasal ve kurumsal yapıdaki değişiklikler oluşturmaktadır.

Kentsel Su ve Kanalizasyon Hizmetlerinin Belediyeler Eliyle Özelleştirilmesi

1980’lerde İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi’nin kuruluşu ile başlayan su hizmetinin ticarileştirilmesi, 1990’larda Bursa, Antalya su ve kanal idareleri, Çeşme altyapı birliği örneklerinde olduğu gibi, hizmetin özelleştirilmesinde denenen farklı yöntemler aracılığıyla hizmetin ulus ötesi şirketler için bir yatırım alanı olma süreci, 2000’lerde de hızla devam etmektedir. Bu sürece paralel olarak belediye su ve kanalizasyon hizmetleri için hem teknik hem de finansal bir destek bankası olan İller Bankası’nın tasfiyesi, kurumsal diğer önemli bir düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. 1980’li yıllardan bu yana İller Bankası odaklı model değişmeye başlamış, sektör doğrudan belediyelere bırakılarak tesislerin finansmanında dış kredi kullanımı artmıştır. Su ve kanalizasyon idareleri, en fazla dış kaynak kullanan kamu kurumları haline gelmiştir. Belediyeler temel olarak kamu hizmeti üreten kuruluşlar olmalarına karşın, son dönemde su hizmetlerinin tamamını özelleştirmektedirler. Özelleştirmenin imtiyaz anlaşmaları ile dış kaynaklı finansman ve hibe kredilerin ön koşulları doğrultusunda üç farklı şekilde gerçekleştiği söylenebilir.

İmtiyaz Anlaşmaları İle Hizmetin Özel Sektöre Devri

Tesislerin inşası karşılığında belirli bir süre için hizmetin özel sektöre devredilmesi, büyük küçük

¹⁵ <http://www.gundelik.net/2008/05/22/corlu-belediyesi-suyu-satmak-istiyor-22/05/2008>

belediye ayrımı olmaksızın son yıllarda artış göstermekte ve yaygınlaşmaktadır. Bir yerel hizmet olan ve belediyelerin görevleriyle özdeşleşmiş olan su ve kanalizasyon hizmetleri özel sektöre belirli bir süreyi içeren imtiyaz anlaşmaları ile devredilmektedir. İmtiyaz anlaşmalarının özelliklerini değerlendirebilmek için en uygun örnek, belediyelerin su ve kanalizasyon işleri için Resmi Gazete de verdikleri ihale ilanlarıdır.

Edirne Belediyesi'nin 12.02.2007 tarihli Resmi Gazete¹⁶ ilanından anlaşıldığı üzere 15 yıl süreyle kentin su hizmetinin özel sektöre devredilmesi söz konusudur. İmtiyaz süresini daha geniş tutan belediyeler de bulunmaktadır. 11.08.2007 tarihli Resmi Gazete¹⁷ nin ihale ilanları bölümünde Kars Belediyesi'nin belirlediği hizmetleri yapmak üzere kendi sorumluluğundaki su hizmetini 49 yıllığına özel sektöre devretmeyi planladığını görüyoruz. Didim Belediye Başkanlığı'nın (Resmi Gazete - 06.01.2007)¹⁸ ihale ilanı, söz konusu finansman teminine örnek olduğu gibi atıksu hizmetinden elde edilen gelirin diğer altyapı gereksinimlerinin finansmanı için de kullanılmasını öngörmesi açısından imtiyaz sözleşmesi konularına yeni bir açılım getirmektedir. Benzer bir uygulama ise Isparta Şarkikaraağaç Belediye Başkanlığı'nın ihale ilanında da görülmektedir (Resmi Gazete - 24.03.2007). Şarkikaraağaç Belediyesi'nce ilanda

belirtilen koşullar ve projenin hayata geçirilmesi karşılığında istenilen hizmetler “içme suyu drenaj isale hattı, şebeke onarımı, kanalizasyon, yağmur suyu inşası, arıtma tesisi inşaatı, kilit parke taş ile yol kaplanması, kaldırım, refüj yapılması işleri, şehir içi sinyalizasyon ve kapalı pazar yeri yapımı işi” olarak sıralanmıştır. Su ve atıksu hizmetlerinden elde edilen gelirlerin sadece bu hizmetlerin finansmanında kullanılmadığı ve bu uygulamanın büyük şehir belediyeleri ile sınırlı olmadığı görülmektedir. Kısaca su ve kanalizasyon hizmetleri gelirleri, belediye bütçesinin gelirleri arasında diğer hizmetlerin sağlanması için kaynak yaratabilecek kadar büyük ve önemli bir kalemdir. İmtiyaz anlaşmaları ile bu gelirin özel sektöre transferi söz konusudur.

Kamu Kaynaklarının Dışında Dış Piyasalardan Sağlanan Finansmana Dayalı Altyapı Tesislerinin İnşası

Belediyelerin su ve kanalizasyon hizmetinin iyileştirilmesi kapsamında ikili anlaşmalarda, Alman Hükümeti tarafından sağlanan krediler başı çekmektedir. “Yerel Yönetim Hizmetlerine Nitelik Kazandırılması Projesi” 11 Aralık 1998’de Türkiye Almanya ikili teknik yardım anlaşması kapsamında yapılmaya başlanmıştır. Kredinin kaynağı GTZ¹⁹’dir. Bu proje kapsamında 12

¹⁶ Edirne Belediye Başkanlığı İçme Suyu Temin, Tesis, Su Arıtma Tesisi Rehabilitasyonu ve İşletilmesi İşine ait İmtiyaz Devri İhalesi:1. İhale Konusu İş: Edirne Belediyesine ait içme suyuna ait işletme planları ve mücavir alan sınırları içerisinde, gerekli tesislerin maliyeti imtiyaz sahibince karşılanmak suretiyle yapılması; halen mevcut arıtma tesisinin, ana su deposunun, pompaj ve derin su kuyularının ve diğer su tesis ve şebekesinin devralınması, bunların bakım, onarım ve yenilemelerinin yapılması, her yıl 10 km şebeke yapılması, su sayaçlarının okunması ve tahsilâtın yapılması kar ve zararı imtiyaz sahibine ait olmak üzere işletilmesi ve imtiyaz süresi sonunda yeni kurulacak olanlarla birlikte devralınan tesis ve şebekelerin her türlü borçtan ari, bakımlı ve kullanılabilir durumda bedelsiz olarak idareye devri işi 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 15. maddesinin birinci fıkrasının (e) bendi ile aynı maddenin üçüncü fıkrasının vermiş olduğu yetkiye istinaden 15 yıl süre ile imtiyaz verilmesi işi 2886 sayılı Devlet İhale Kanununa göre kapalı teklif usulü uyarınca ihale edilecektir.

¹⁷ Belediyemiz, Kars İli içme suyunun gereksiniminin temini TSE’ce belirlenmiş su kalitesine göre temini, içme suyu şebekesinin değişimi, iyileştirilmesi, yeni yerleşim birimlerine su şebeke iletim hatlarının projelendirilip yapımı, atık su arıtma tesisi yapımı ve kanalizasyon sisteminin çalışır duruma getirilmesi ve gerekli görülen yerlerde su depolarının yapımı, mevcut pompaların bakım, onarım ve yenilenmesi ve bütün bunlarla ilgili olarak işletme personel ve enerji giderlerinin imtiyaz sahibi tarafından karşılanması koşulu ile 5393 sayılı Belediye kanununun 15. maddesinin 1. fıkrasının (e) bendi ile aynı maddenin 2. fıkrası uyarınca 49 yıllığına imtiyaz devri yoluyla özel sektöre yaptırılıp işlettirilmesi için imtiyaz verilmesi işi (iş) 2886 sayılı Devlet ihale Kanununun 51 inci Maddesinin Birinci Fıkrasının (g) Bendi hükmüne göre Pazarlık Usulü ile ihale edilecektir.

¹⁸ “Aydın İli Didim Belediyesi’nce ihale şartnamesi ilanda belirtilen koşullar ve projenin hayata geçirilmesi karşılığında belediyemizce aylık toplanan atık su bedelinin finansmanı sağlayan firmaya gelir paylaşımına esas teklif edilen ve belediyemizce onaylanan süre ve oran dahilinde paylaşım koşullarıyla verilmesi karşılığında; 1. Fevzipaşa Mahallesi sahil düzenlemesi işi, 2. Pazaryeri gergili membran ve otopark düzenlenmesi işi, 3. İkinci kademe kanalizasyon ve yağmursuyu deşarj hatlarının yapımı işi, 4. Kent Meydanı ve rekreasyon alanının yapımı işi, 5. Şehir içi yolları sathi kaplama ve sıcak asfalt ile kaldırımların parke taşı ile kaplanması işi, 6. Şehir içi yolların kavşak ve sinyalizasyon işlerinin yapımı, 7. İtfaiye ve sivil savunma binası yapılması işi, 8. 10.000 m³’lük içme suyu deposunun yapımı işi, 9. Deniz deşarjının yapımı işi, 10. İkinci koy taş dolgu ve kıyı düzenlemesi”

¹⁹ Alman Hükümeti ve GTZ aracılığı ile yürütülen bir diğer projede “Türkiye’de Belediye Su Altyapısı Programı” adında belediyelerin su ve kanalizasyon şebekeleri ile atıksu arıtma tesislerinin projelerinin finansmanına ilişkin bir yatırım programıdır. Finansörler arasında Avrupa Yatırım Bankası’da yer almaktadır.

belediye seçilmiştir. Bu belediyeler Çubuk, Sivas, Malatya, Tarsus, Denizli, Kalkan, Ereğli, Samsun, 19 Mayıs, Kayseri, Ürgüp, Zeytinli'dir.

GTZ (KfW) belediyelerle yaptığı kredi anlaşmalarında, büyük şehir statüsünde olmayan belediyelerde de su ve kanalizasyon idareleri şeklinde belediye içinde bütçe açısından özerk bir su yönetimi yapısının oluşturulmasını gerekli görmüştür. Malatya (MASKİ), Tarsus²⁰ (TASKİ), Batman (BASKİ), Siirt (SİSKİ) ve Van (VASKİ) kentlerinde su hizmetlerini sağlayan belediye yönetimlerinde bu uygulama gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında bu uygulamaya Sivas ve Denizli kentleri de katılacaktır. Bu tür örgütlenmenin amacı, gelir-gider şeffaflığını ve geri ödemeye konu olacak yatırımların hesabının ayrı tutulmasını sağlamaktır. Bu yaklaşım, dış krediye geri ödeme garantisi veren Hazine Müsteşarlığı tarafından da benimsenmiştir. Büyükşehir su ve kanal idareleri modeli örnek alınarak, 1580 sayılı yasanın 19.maddesinden esinlenerek su ve kanalizasyon hizmetlerinin bir belediye işletmesi bünyesine alınması önerilmektedir". Görüldüğü gibi 100.000-300.000 nüfuslu belediyelerde de su ve kanalizasyon hizmetinin sunulduğu yapı değiştirilmektedir.

Hibe Krediler

Dünya su politikasını biçimlendiren aktörlerin ülkelerin yasal, yönetsel ve kurumsal yapılarını yeniden düzenledikleri en önemli araçları hibe kredilerdir. Son dönemde Türkiye'ye sağlanan hibe kredilerin başında 'AB Türkiye için Katılım Öncesi Mali Yardım Programı' kapsamında verilen krediler gelmektedir. Sağlanan hibe krediler ile birçok yerleşmenin su ve kanalizasyon altyapı tesislerinin finansmanı gerçekleştirilmiştir.

AB'nin Türkiye için Katılım Öncesi Mali Yardım Programından destek alan Ağrı, Kayseri, Konya, Malatya (AKKM) Düzey 2 Bölgeleri Bölgesel Kalkınma Programı kapsamında; Kayseri'nin doğusundaki Gesi Beldesi'nin kanalizasyon atıklarının uzaklaştırılması için kanalizasyon toplayıcı

(kollektör) hatlarının yapılması (AKKM Programı Hibe sözleşmesi TR0405.02/SSI/004, Gesi Bağları Kanalizasyon Projesi). Samsun İçme Suyu, Çakmak Barajı Havzası'nın Evsel Atıklardan Koruma Projesi (SKE Programı Hibe sözleşmesi TR305.02/SSI/029), Kocasinan İlçesi- Erkilet Belediyesi (ERKİLET AB-I HAYAT PROJESİ- (TR0405.02/SSI-05), Kayseri-Hacılar Belediyeleri (TR0405.02/SSI-002) tarafından kullanılan krediler sıralanabilir.

Benzer şekilde, "İçme ve Kullanma Suyu Üretim Tesislerinin Geliştirilmesi" amacı ile "AB'nin Türkiye için Katılım Öncesi Mali Yardım Programlaması" kapsamında Konya Büyükşehir Belediyesi (TR0405.02/SSI/030) ve İncesu Belediyesi (TR0405.02/SSI/003), Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli Düzey 2 Bölgeleri Bölgesel Kalkınma Programı kapsamında Elazığ Belediyesi (TR0405.02/SSI/77), Ovacık Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği (CFCU-TR0405.02/SSI) ve Tunceli Belediyesi (TR0405.02/SSI/100-02) hibe kredi kullanmışlardır.

AB uyum kredileri ile paralel çalışan Dünya Bankası Ülke Destek Stratejisi (CAS)²¹ kredileri de son dönemde su ve kanalizasyon hizmetleri sunan belediyelerin ve İller Bankası'nın kurumsal yapısının değiştirilmesinde önemli katkıları olmuştur. CAS kapsamındaki krediler su ve kanalizasyon altyapısının yaygınlaştırılmasının yanı sıra AB'nin atık su arıtma ölçütlerine uyum sağlanması için yapılacak kanalizasyon şebekesi ve arıtma tesislerinin finansmanını da desteklemektedir.

Dünya Bankası 2000-2005 yılları arasında sektöre 2,6 milyar Dolar kredi vermiştir. Bu kredilerin çoğunluğu "Binyıl Kalkınma Hedefleri" doğrultusunda kanalizasyon ve atıksu arıtma tesislerinin yapımı içindir. Dünya Bankası, Türkiye'nin de içinde bulunduğu, 19 ülkenin su yasalarını oluşturmalarına, belediye yönetimlerinin gelişmesine ve su ve atıksu idarelerinin iyi işletilmesine "teknik destek" adında krediler vermeye başlamıştır. Teknik destek kredisi içinde

²⁰ Tarsus Belediyesi-TASKİ altyapı sistemlerinin iyileştirilmesi ve atıksu arıtma tesisi kurulması amacıyla KfW'den 10 yıl ödemesiz 20 yıl geri ödemeli %2 faizle 19,5 milyon Avro kredi almıştır.

²¹ Ülke Destek Stratejisi: Dünya Bankası İcra Direktörleri Kurulu'nun 1998 Temmuzunda, kabul ettiği yeni bir politika olarak ortaya çıkmıştır. DB'nin 1998 yılından itibaren uygulamaya koyduğu yeni çalışma yöntemi olan CAS, müşteri ülkelerin gelişme hedeflerini başarmalarına yardım etmek için DB Grubunun çalışma planını ayrıntılı şekilde anlatan bir dokümandır. Bu doküman, DB Grubunun, borç verme, analitik çalışma ve teknik yardım gibi, ülkede planlanan faaliyetlerinin tümünü anlatır.

Dünya Bankası kaynaklarının yanısıra sektörde dünya devi olan şirketlerin ana ülkelerinin gelişme bankalarından, bölgesel kalkınma kuruluşlarından sağlanan finansman ile belediye ve hükümetlerin katkıları da bulunmaktadır. Dünya Bankası bu kredilerin verilmesindeki amacı, hizmetlerin finansmanının sürdürülebilirliğini ve hizmetin etkinliğini geliştirmek üzere yerel idareleri teşvik edici gerekli araç ve yöntemleri bulmaya çalışmak olarak açıklamaktadır.

Son dönemde, Türkiye'nin Dünya Bankası'ndan aldığı krediler arasında su ve kanalizasyon hizmetleri yönetim politikalarını etkileyebilecek olan, Avrupa Birliği Çevre Direktiflerini yerine getirmek amacıyla, çevre altyapısının iyileştirilmesine dış finansman katkısının sağlanmasına yönelik olarak 2004 yılında, aldığı "Belediye Hizmetleri" adlı proje kredi ön plana çıkmaktadır. 275 milyon ABD Doları tutarındaki kredi, 2005 yılı Haziran ayında proje süresi 5 yıl (2010) olarak onaylanmıştır. Proje raporunda, kredinin Türkiye'ye verilme nedeni şu şekilde açıklanmaktadır "...Su ve atıksu işleri doğası gereği kamu destekli yatırımları gerekli kılıyor. Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin Çevre Direktiflerini karşılama maliyetini 2005-2020 arasında 40 milyar ABD Dolarını aşan bir değer tutacaktır. Bu proje kredisi ile çevrenin iyileştirilmesi, su kalitesi, atıksu ve katı atık işletme hizmetlerine destek sağlanacaktır." Bu destek kredilerinin su idarelerinin belediye yapısı içinde özerk birimler haline getirilmesinin ötesinde bir amaç taşımadığı söylenebilir.

Dünya Bankası Türkiye'de kamu yönetiminin su hizmetleri açısından durumunu da değerlendirdiği, "Türkiye Ülke Destek Stratejisi 2004-07 MY Tamamlama Raporu"nda (Ocak, 2008) Uzun Dönemli 23 yıllık bir süreyi içermekte olan 9.Kalkınma Planı ve 2002 yılında Hükümetin Acil Eylem Planı içinde de yer alan kalkınma hedefleri arasında altyapı hizmetlerinin etkinliğini arttırmak ve çevreyi koruma konusunda, Türkiye'nin uzun erimli stratejik hedeflerinin başarılması doğrultusunda önemli ilerlemeler kaydettiği belirtilmiştir. Raporun.3-16 (iv) kısmında yerel yönetimler konusundaki değerlendirmede; "...Türkiye nüfusunun %70'inin şehirlerde yaşamasından dolayı, su, atıksu, katı atık yönetimi ve şehir içi ulaşım gibi temel belediye hizmetlerine

duyulan ihtiyacın giderek büyüyen bir öncelik haline geldiği" vurgulanmıştır. Ayrıca "temel hizmetlerin yerine getirilmesinde özellikle belediyelerin yetersiz kaynaklara ve yerel seviyede yetersiz finansal yönetime sahip oldukları" belirtilmiş ve "uzun erimli finansmana erişimlerine olanak tanımayan gelişmemiş bir belediye borç piyasasının olması" sorunun temel kaynağı olarak gösterilmiştir. Orta vadedeki zorluklardan birisi olarak, "yüksek şehirleşme oranı ve AB'nin çevre direktifleri bağlamında hizmet sunumunun maliyetinin yüksek olduğu, bunun için de yerel yönetimler ile ilgili birkaç yasanın onaylanmasıyla yerel düzeyde daha etkili bir kaynak yönetiminin ve finansal yönetimin yolunun açıldığı", belirtilmiştir.

Raporun 3.17 kısmında ... "Hükümet belediye ve merkezi yönetim düzeyinde yönetişimin geliştirilmesi, su temini ve atık su yatırımlarının verimliliğinin artırılması konularında Hükümete yardımcı olduğu; Performans izleme Sistemlerinin Geliştirilmesine yönelik hibe kredi ile Hükümetin Türkiye'nin yerel yönetim sektörüne sağlanan kamu fonlarının gözetiminin güçlendirilmesine, yerel yetkililerin hesap verebilirliklerinin geliştirilmesine ve sektörün kamu harcama yönetiminin iyileştirilmesine yönelik çabalarını desteklediğini" açıklamıştır.

Dünya Bankası'nın sektöre ilişkin Türkiye'yi değerlendirdiği bir başka raporunda, Hükümetin 2007-2013 dönemini içeren orta vadeli programında, ekonomik kalkınmayı sürdüreceği yapısal reformların uygulanması konusunda, kişi başına milli geliri iki katına çıkarmak, çevreyi de koruyarak kamu hizmetlerinin kalitesini iyileştirmek şeklinde başlıca hedefler olduğu ve bu hedeflere ulaşmak üzere izlemesinin uygun olacağı politikalara değinmiştir. Bu kapsamda Rapor'da özel sektör ve kamu birimlerinin gelişme önerilerini koordine etmek ve kolaylaştırmada Hükümet önemli bir rol üstlenir ifadesinde kendini gösterdiği gibi aracılık ve yasal altyapının rekabeti teşvik edici koşulları sağlaması görevi ile merkezi yönetimin görevi ve sorumlulukları net bir şekilde tanımlanmaktadır. Bu anlamda su ve katı atık işletmeleri için kurumsal çerçevenin iyileştirilmesi de önerilmektedir: "Bugün su ve katı atık işletmelerinin farklı kurumların sorumluluklarında olduğu, yerleşim, sanayi ve tarım için artışı süren

ve çatışan su taleplerinin ve artan kaynak kirliliğinin uzun süreli ayrı kurumların az koordineli şekilde suyun kalitesi ve su miktarının işletiminde hakim olmasının ekonomik olmadığı”, vurgulanmaktadır (prg.108). Rapor’da, çözüm olarak planlama, lisans verme, veri toplanması, işlenmesi ve analizi, kaynakların yönetimini düzenleyici fonksiyonlarını yerine getiren tek bir otoritenin daha etkin olduğu savunularak merkezi bütünsel bir su kaynakları yönetimi önerilmektedir. Havza temelli kurumsal bir yapılanmanın mevcut su yönetimi yapısına yeni bir bürokratik parça olarak eklenmesinin fayda ve zararlarının dikkatli analiz edilmesi gereğine de dikkat çekilmiştir. Rapor’un 109’uncu paragrafında, belediyelerin su ve kanalizasyon hizmetlerine yönelik olarak merkezi yönetim tarafından sübvansede edilmesi eleştirilerek bu durumun merkezi yönetim reformları arasında düzenlenecek öncelikler arasında yer aldığı vurgulanmaktadır. Merkezi yönetimin kaynaklarından İller Bankası ve Devlet Su İşleri bütçesine yapılan transferleri, Hazine garantili belediye borçlanması ve Belediyelerin merkezi hükümetin sübvanselerine bağımlılığını azaltmak için gerekli işlemlerin üç reform ayağına ihtiyaç olduğu belirtilmektedir. Birincisi yönetişimin iyileştirilmesi, ikincisi yatırımların etkinliğinin ve finansman şemalarının kullanıcı ödemeleri ile sınırlandırılmasının iyileştirilmesi, üçüncüsü işletme verimliliğini arttırmak. Rapor’un 114’üncü paragrafında bu üç konuyu birlikte çözmek üzere yeni bir model olarak kamu-özel sektör ortaklığı ve işletme etkinliğini artırmaya yardımcı olabilecek uygun sübvansede şemasının tasarımı çözüm olarak sunulmuştur. Ayrıca Rapor’da (paragraf 110) belediyelerin kamunun sahip olduğu sistemlerin işletilmesinde kamu özel ortaklığı yöntemini daha fazla kullanma arayışına gitmeleri gerektiği; küçük belediyeler de ölçek ekonomilerine erişebilmek ve operasyonlarının sürdürülebilirliklerini güvence altına alabilmek için

bölgesel birlikler oluşturmada konusunda önerilere de yer verilmiştir (World Bank, Turkey Country Economic Memorandum, vol:1,2008). Bu önerilerin bugün ulusal su politikası olarak benimsenmiş olduğu görülmektedir.

Yüzey Sularının Kullanım Hakkının Yerel Yönetimlere Devri Ya Da Suyun Özel Sektöre Devrine Bir Köprü Olarak Yerelleştirme

1990’ların ilk döneminde Dünya Bankası’nın tarım ve çevre sektörlerinin her ikisini de kapsayan Sulama Projesi ve Doğu Anadolu Su Havzası Projesi içerikleri itibariyle birbirlerini tamamlamaktadır. İlk proje sulamanın özelleştirilmesindeki atılıma ve su kullanıcıları birliklerini desteklemeye katkıda bulunurken ikinci proje havza yönetimi konusunda model geliştirmiştir.

Dünya Bankası’nın Haziran 2006 tarihli Türkiye’de Su Yönetimi üzerine hazırladığı Raporunda, sürdürülebilir su yönetimi ve gelecekteki su sorununun önüne geçilmesi için DSI’nin sulama projelerinden vazgeçmesi önerisi bulunmaktadır²². Bugün DSI’nin enerji üretimi amaçlı su kullanımı konusundaki görev ve yetkileri de Su Kullanım Hakkı Anlaşması Yönetmeliği çerçevesinde yerel yönetimlere ve özel sektöre devredilmeye başlanmıştır.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün kapatılmasının ardından Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü’nün ve İller Bankası’nın yatırımcı kuruluş olmaktan uzaklaştırılmasıyla, enerjiden tarıma, içme suyuna kamu eliyle yatırımın yapılması, bu tesislerin planlanması, yapımı, bakımı ve işletilmesi konusunda söz sahibi idare olmaktan uzaklaştırılmışlardır. Bu yolla su yönetimindeki ulusal kontrol kamu adına zayıflatılmıştır²³. Bu eğilim açıkça 5539 sayılı Yap İşlet Modeli ile Elektrik Enerjisi Üretim tesislerinin kurulması

²² DSI Genel Müdürlüğünde Sulama Suyu Satış ve Dağıtımının özelleştirilerek özel sektöre devredilmesi çalışmaları sürdürülmektedir. Bu kapsamda öncelikle Diyarbakır - Silvan ve Balıkesir - Manyas sulama suyu özelleştirilmesinin altyapısı oluşturulmaktadır. Diğer yandan Fırat, Dicle ve Kızılırmak olmak üzere 12’den fazla akarsuyun ve göletin kullanım hakkının 49 yıla kadar vadeler ile sulama amacıyla özel sektöre devri planlanmakta olup bu projenin sulama amacıyla sınırlı kalmayıp kısa süre içerisinde içme suyu alanına da uzanacağı hükümet yetkilileri tarafından dile getirilmektedir. “Devletin boşa akan su kaynakları değerlendirme girişimi” olarak kamuoyuna yansıtılan proje, akarsuları metaya dönüştüren açık bir özelleştirme girişimidir (Çevre Mühendisleri Odası, 2007 Su Raporu).

²³ 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Yasası ile DSI katma bütçeli kamu kurumu statüsünden alınarak genel bütçeli bir kurum haline gelmiştir. Ardından 5428 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Yasa ile Anayasanın 163.maddesinde yer alan “genel ve katma bütçelerle” ifadesi “merkezi yönetim bütçesiyle” şeklinde değiştirilmiştir.

ve İşletilmesi ile Enerji Satışının Düzenlenmesi Hakkında Yasada Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yasa'nın "Geçici 4.maddesinde yapılan düzenlemede görülmektedir"²⁴.

Aynı süreçte su ile temelde doğrudan etkileşim içinde olan yasalarda değişiklikler yapılarak devletin su havzaları üzerindeki koruma işlevi kaldırılmaktadır. Bu durum 26.05.2004 tarih ve 5177 Sayılı, Maden Kanunu ve Bazı Yasalarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yasanın maddelerinde açıkça görülmektedir. Su havzaları madencilik faaliyetlerine açılmış, petrol ve jeotermal kaynak ve maden arama faaliyetleri Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) kapsamı dışına çıkarılmıştır. Ayrıca "Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği" değiştirilerek mutlak koruma alanı 300 metreden 100 metreye düşürülmüş, koruma alanları içinde yer alan yapılar af getirilmiştir. İçme ve kullanma suyu rezervuarının maksimum su seviyesi noktasından 1 km.lik mesafeden itibaren, madencilik faaliyetlerine olanak sağlanmıştır.

Bu tablo Türkiye'nin 2009 yılında ev sahipliğini üstleneceği 5. Dünya Su Forumu öncesindeki su politikalarının özetidir.

Sonuç Yerine: Su kaynakları Üzerinde Kentsel Gelişimin Hafifliği

Planlı/plansız kentsel gelişme, su kaynakları ve altyapısı için önemli bir sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorun alanları, "DPT IX. Toprak ve Su Kaynaklarının Kullanımı ve Yönetimi İhtisas Komisyonu Raporu"nda şu şekilde sıralanmıştır: "...kırsal alanda sulama alanları için yapılan altyapının hızlı nüfus artışı, kırsal nüfusun düzensiz ve denetimsiz olarak kentlere göçü, sanayileşme, tarımsal toprakların yüksek rant beklentisiyle arsaya dönüştürülmesi, turizm ve ikinci konut yatırımlarının değer kazanması, yapay fiyat artışları gibi nedenlerle; çiftçilerin verimli ve iyi nitelikli toprağı elden çıkarması ve tarımda kullanılan arazinin her geçen gün azalmasıdır". 2005 yılı itibarıyla, DSİ tarafından

geliştirilen sulama alanlarının yaklaşık %4'ü sanayi, yerleşim ve turizm alanına dönüşmesinin sonucunda, sulamaya açılan alanlara yapılan yatırımlar atıl kalmış, kaynaklar boşa harcanmıştır. (DPT IX. Kalkınma Raporu Toprak ve Su kaynaklarının Kullanımı ve Yönetimi İhtisas Komisyonu Raporu, 2007)

Ülkemizde su kaynaklarına dair bir diğer sorun da, su havzalarındaki yapılaşmadan kaynaklanan su kirliliğidir. 1988 yılında yürürlüğe giren ve 2004 yılında değiştirilen "Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği" kapsamında, tüm içme suyu havzalarına getirilen bu yasaklamaların bilimsel temellere dayandırılmaları için her kaynağın kendine özgü teknik ve sosyo-ekonomik özellikleri dikkate alınarak koruma-kullanma dengesi çerçevesinde su kaynaklarında koruma ilkelerinin belirlenmesinin gereği üzerinde durulmuştur. Bu ilkeler doğrultusunda, havza koruma planlarının yapılması, belirlenecek özel hükümlerin imar planlarında aynen yer alması ve idare tarafından uygulanması, bu yolla tüm gelişmelere yön verilmesi, temel politika olarak belirlenmiştir. Ancak, uygulamada su havzalarında belirlenen koruma bölgelerindeki yapılaşma taleplerine karşı konulamamış, bu konuda yerüstü su kaynaklarının korunması ile yerleşim yeri ihtiyacının birlikte düşünülmesine yönelik sağlıklı bir seçenek geliştirilememiştir (DPT IX. Kalkınma Raporu Toprak ve Su kaynaklarının Kullanımı ve Yönetimi İhtisas Komisyonu Raporu, 2007).

Bir başka sorun ise, altyapı tesislerinin artan nüfus ve saçaklanarak yayılan yerleşme deseni karşısında yetersiz kalmasıdır. 2004 yılı verilerine göre belediyelerde şebekeli içme suyuna erişim oranı %93 dolayında bulunsa da, kentsel gelişimin plansız biçimde sürmesi içme suyunun sağlıklı ve sürekli biçimde sağlanmasının önünde engel oluşturmakta, büyük yerleşim yerlerinin su gereksiniminin karşılanmasında güçlükler çekilmektedir. Kırsal kesimde, yerleşimin dağınıklığı ve kimi yerlerde kaynakların yetersizliği önemli sorunlar doğurmaktadır. Yeraltı sularının yoğun

²⁴ Yasanın kabul tarihi:01.07.2006, R.G.tarihi:10.07.2006 ve R.G.sayı:26232, "Geçici Madde 4 - Çok maksatlı projeler ile bu Kanunun yürürlüğe girmesinden önce İkili İşbirliği Anlaşmaları kapsamında yer alan projeler ve önceki yıllar yatırım programlarında yer alan projeler, lisans alınmasına gerek olmaksızın, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından yedi yıl içinde yapılabilir veya yaptırılabilir. Bu projelerin hidroelektrik üretim tesislerinin yapımı aşamasında, elektrik üretim tesisleri, 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu kapsamında faaliyet göstermek üzere özel sektör başvurularına açılır. Dört ay içerisinde başvuru olmaması halinde, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilebilir"

biçimde kullanılması su düzeylerini düşürmekte, özellikle kıyı bölgelerinde tuzlanma oluşumu tatlısu kaynaklarını tehdit etmektedir. Su kaynaklarının çevresindeki yapılaşma ile tarım ve sanayi etkinlikleri su kaynaklarındaki kirliliğinin en önemli nedenlerindendir. Orman varlığının tahribi ve erozyonun hızlanması, içme suyu kaynaklarını olumsuz yönde etkilemekte, göllerin ve barajların dolmasına neden olmaktadır (DPT IX. Kalkınma Raporu Çevre İhtisas Komisyonu Raporu, 2007)

Planlı/plansız kontrolsüz yapılaşmanın su kaynakları üzerindeki baskısına örnek olarak Trakya bölgesi verilebilir. Trakya MARÇEP tarafından Trakya'nın su rezervlerinin bittiğini açıklayan haberde, "Çorlu'da son yıllarda hızlı ve çarpık sanayileşme nedeniyle yeraltı ve yerüstü kaynaklarının önemli ölçüde zarar gördüğü, tüm bu gelişmelerin sonucunda, Çorlu'nun susuz bir kent olma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı belirtilmektedir". Ayrıca haberde, "sanayi tesislerinin yeraltı sularını üretimde kullanması ve atıksuların arıtma işlemi uygulanmadan nehirlere ve suyu biten kuyulara basılması sonucunda kirli suların yeraltı sularına karışması ile su kaynaklarının kirlendiği", açıklanmaktadır (www.ayrintilihaber.com; 11.08.2008).

Yeraltı sularındaki kirlenmenin halk sağlığını tehdit ettiği bir başka kent İzmir'dir. Kentin kuzey kesiminde şebeke suyunu destekleyen kaynaklardan olan yer altı sularında yüksek düzeyde arsenik bulunmuştur. İzmir'in suyuna arsenik nereden karışmıştır? Bu soruya yanıt

bölgedeki altın madeni işletmeleridir. Kentin su kaynakları çevresinde halen maden arama izinleri verilmeye devam edilmektedir. Basın, İzmir Belediyesi'ni içme suyundaki arsenik için tek suçlu olarak görmüştür. Oysa bu durumdan tek sorumlu idare belediye değildir. İzmir kentinin suyunun %40'ını karşılayan Tahtalı Barajı havzasında ve Çamlı Barajı'nın su toplama bölgesinde (Efemçukuru'nda) altın madeni işletme iznini onaylayan Belediye değil merkezi yönetimdir. Dolayısıyla, altın madeni işletimi sırasında yeraltı sularına karışan arseniğin doğrudan sorumlusu olarak İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin gösterilmesindeki yanlış, suyun umulan yerde durmayıp yoluna devam ettiği gerçeğinin göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Yasalarla teşvik edilen, kaçak yapılaşmanın su havzalarını mesken tutması, büyükşehirlerde yaşanan susuzluğun başlıca nedeni olarak görülmelidir. Suyun yenilenebilir bir kaynak olmasının önünde, başta orman alanları olmak üzere havzalarda doğal çevreye her türlü müdahale (planlı/plansız) sonuçta kuruyan göl, akarsu, baraj, kuyu ya da bu kaynaklarda/tesislerde yaşanan kirlenme, karşımıza susuzluk sorunu olarak çıkmaktadır.

Sonuç olarak beşeri gelişmenin planlanmasında, su kaynaklarının kirlenmesine yol açmayan arazi kullanım ve yatırım kararlarına olduğu kadar, artan nüfus ve ekonomik gelişmenin talep ettiği su miktarını da gözetken, akılcı bir su ve fiziksel planlama birlikteliğine, karar vericilerin zorlanmasının gereği vardır.

Behiç Ak, Cumhuriyet Gazetesi